GÂNDIRE CRITICĂ ŞI CONŞTIINŢĂ ÎN OPERA FILOSOFICĂ A LUI LUCIAN BLAGA

Critical Considerations and Consciousness in Lucian Blaga's Philosophical Writings

Eugeniu NISTOR[1]

Abstract

In the opening volume of his philosophical system – *Concerning Philosophical Consciousness* – Lucian Blaga analyzes the way the most original philosophical visions have been set up over time, insisting on those which placed reflection beyond the constraining boundaries of „common sense", thanks to the philosophers' adoption of a „methodical purism" or a „methodological expansion". Then, when these options became operational, the thinker shows that we can also discuss how a scientific issue can be brought into question or how to solve a philosophical problem. But his analytical concerns are directed both towards the spiritual dimensions of ideas (high, deep and flat), as well as towards other nuanced aspects of human thinking, such as: scientism, myth and magic, the transcendent accent, the philosophical motives – to conclude his critical approach with the profound meaning of philosophical consciousness, which not only acquires „self-knowledge", but becomes itself a philosophy, in continuous metamorphosis and renewal, both through aspectual correlation and reporting, and especially through self-reflection.

Keywords: philosophical thinking, issue area, inner vision, methodological expansion, self-reflection

Unii cercetători ai gândirii blagiene au apreciat prima carte a sistemului, *Despre conştiinţa filosofică* (1947)[2], drept „o metafilosofie", câţiva considerând-o ca „o introducere în filosofie în general" iar alţii au ignorat-o pur şi simplu, neacordându-i importanţa cuvenită. Aşa cum arată toate indiciile, ea a fost concepută ca o lucrare de deschidere a sistemului de gândire al lui Lucian Blaga, de apărare a filosofiei în general şi a celei proprii în mod special, în condiţiile impunerii noilor rânduieli social-politice în sud-estul european şi în împrejurările asaltului bolşevismului teoretizant asupra oricărei viziuni metafizice (clasice, moderne şi, mai ales, contemporane), precum şi a tendinţelor făţişe de a înlocui filosofia cu ideologia, ameninţând reducerea ei la o sumă de ingrediente materialist-dialectice. Aşadar filosoful revine asupra lucrării în testamentul său editorial (din 1959), fixându-i şi poziţia cuvenită în „arhitectura trilogială" a sistemului, mai precis în avangarda *Trilogiei cunoaşterii,* structurată astfel: „1. *Despre conştiinţa filosofică* (manuscris litografiat). I. *Eonul dogmatic.* II. *Cunoaşterea luciferică.* III. *Cenzura transcendentă.* 2. Supliment: *Experimentul şi spiritul matematic* (manuscris)..."[3]

[1] Assistant Prof. PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu-Mureş

[2] Volumul reproduce textul unui curs ţinut de Lucian Blaga la Facultatea de Filosofie şi Litere (a Universităţii clujene), în anul universitar 1946/1947, care a fost litografiat în două fascicule, în 1947, de către Centrul Naţional Studenţesc Cluj, cu sprijinul cooperativei „Victoria studenţească". Prima ediţie, la care facem referinţă în acest comentariu, îngrijită de Dorli Blaga şi Ion Maxim, cu un studiu introductiv de Henri Wald, a apărut la Editura Facla, din Timişoara, în 1974.

[3] Vezi Dorli Blaga – *Tatăl meu, Lucian Blaga*, Editura Apostrof, Cluj-Napoca, 2004, p. 46

BDD-A28188 © 2018 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:36 UTC)

Arătând că o viziune filosofică originală nu se produce prea des, Lucian Blaga echivalează o astfel de creaţie cu „o trezire" a conştiinţei omeneşti, când profunzimile acesteia capătă dimensiuni metafizice, fiind ca „o lansare de făclii aprinse în ultime abisuri", atât în „noaptea din afară", cât şi în cea din „lăuntrul omului."[4] O panoramă a marilor gânditori ar însemna şi o aşezare a acestora în două coloane: una a personalităţilor *vizionar-constructive*" (Thales, Pitagora, Anaxagoras, Parmenide, Heraclit, Platon, Plotin, N. Cusanus, G. Bruno, Descartes, B. Spinoza, Leibniz, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer, Bergson) şi cealaltă reprezentând *linia analitică* (din care ar face parte: Parmenide, sofiştii, Socrate, Platon, Aristotel, scepticii, Montaigne, Descartes, Hume, Kant, precum şi reprezentanţii fenomenologiei şi ai existenţialismului contemporan). Observăm că unii ilustrează ambele direcţii şi, prin urmare, sunt poziționați de Lucian Blaga pe ambele coloane.

Dar cum soluțiile gândirii filosofice sunt fie „antagoniste", fie „iluzorii", pricinuind numeroase amăgiri şi dezamăgiri, în „chiar împrejurarea de netăgăduit că însuşi problematica spiritului omenesc devine tot mai adâncă şi mai complexă...", ca atare „soluţiile filosofice sunt frunzele ce cad ca să îngroaşe şi să fertilizeze huma în care rădăcinile problematicii spirituale se vor întinde tot mai vânjoase..." [5] Nu există altă posibilitate de depăşire a modului inițial de gândire decât o nouă construcţie sau un „spor de luciditate de natură «*critică*»", echivalând cu tot „atâtea «treziri» din somnul infinit în care fiinţa noastră pluteşte."[6] Şi oricât de autonome s-ar dori direcţiile de gândire ale unor filosofi, plus-valoarea filosofică nu poate eluda creaţia metafizică, căci „filosofia fără idei metafizice rămâne un aluat ce nu dospeşte."[7] Iar cum convingerea fermă a gânditorului român este că „în creaţia metafizică noi vedem aşadar însăşi încoronarea gândirii filosofice"[8], el critică efortul lui Husserl de a-şi autonomiza propria filosofie ca „ştiinţă severă", dar şi atitudinea echivocă a lui Kant, care „a făcut tot ce i-a stat în putere să speculeze orice metafizică speculativă", împotmolindu-şi ideile „într-o teologie «etică»", ca şi radicalismul pozitiviştilor, începând cu Auguste Comte şi Ernst Mach, până la promotorii contemporani ai curentului de idei (Schlick, Carnap, Reichenbach), pătrunse de gândul că „metafizica ar circumscrie preocupări în general perimate, reprezentând o fază depăşită a civilizaţiei." De unde desprindem şi ironia scăpărătoare blagiană: „Don Quijote, cavalerul tristei figuri, umblă pe drumurile Europei în ipostază de «pozitivist» fanatic."[9] Arătând că „purismul logicist" este infertil nu doar în creaţiile culturale, ci şi în filosofie, Blaga vine cu exemplul examenului critic la care a fost supusă filosofia existenţialistă a lui Heidegger, în urma căruia s-a ajuns la rezultatul „derutant" că propoziţiile gânditorului german „ar fi pur şi simplu lipsite de «sens»"[10] Relaționismul

[4] Lucian Blaga – *Despre conştiinţa filosofică*, ediţie îngrijită de Dorli Blaga şi Ion Maxim, cu un studiu introductiv de Henri Wald, Editura Facla, Timişoara, 1974, p. 27
[5] *Ibidem*, p. 28
[6] *Ibidem*, p. 29
[7] *Ibidem*, p. 30
[8] *Ibidem*, p. 32
[9] *Ibidem*, pp.35-36
[10] *Ibidem*, p. 38

BDD-A28188 © 2018 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:36 UTC)

„criteriilor pozitiviste", arată el, a fost criticat şi de fizicianul Max Planck, care a arătat că chiar şi aplicabilitatea lor în cercetările ştiinţifice „rămâne discutabilă".

În încercarea de a „hotărnici filosofia din mai multe părţi", Blaga se izbeşte de o limită care contează enorm pentru orice spirit creator ofensiv: *simţul comun* – apreciat a fi „o realitate psihologică spirituală", bazată pe conformism şi pe „un corp de prejudecăţi" în gândire, caracteristică oricărei colectivităţi umane, când de fapt progresul se realizează tocmai prin atitudinea de depăşire şi „violentare" a simţului comun (filosoful român venind cu o serie întreagă de exemple, ruptă din istoria filosofiei, care ilustrează depăşirea cu brio a simţului comun). De unde rezultă şi opinia că filosofia „este mult mai radicală decât ştiinţa în privinţa atitudinii adoptate faţă de simţul comun"; aceasta şi pentru că trebuie să admitem existenţa unor „delimitări" clare între ştiinţă şi filosofie, mult mai vizibile atunci când se studiază separat raportul acestora cu *experienţa*, Blaga lămurind lucrurile astfel: dacă pentru omul de ştiinţă experienţa este atât o primă cât şi o ultimă „instanţă", în schimb, pentru filosof aceasta apare „în ansamblul ei, exclusiv ca un pretext de interpretare şi atât; fiindcă el urmăreşte o anume ţintă: filosoful va fi autor al unei lumi."[11] Ducând discuţia mai departe, dar tot pe linia trasării unor contururi care să facă diferenţa dintre filosofie şi ştiinţă, Lucian Blaga subliniază modul cum „se pune" *o problemă filosofică* şi cum „se pune" *o problemă ştiinţifică*, operând cu noţiuni noi, precum: *aria problemei* (care conţine, de regulă, datele obiective ale acesteia) şi *zona interioară a problemei* (echivalentul unui model arhetipal, care duce la prefigurarea răspunsului), explicând cum că „aria unei probleme filosofice o constituie totdeauna, fie explicit, fie implicit, totul existenţei (lumea), iar zarea interioară a unei probleme filosofice rămâne totdeauna într-un mare grad indeterminată; din contră, o problemă ştiinţifică are totdeauna o arie circumscrisă şi o zare interioară complex determinată."[12] Mai limpede este explicată această funcţie operaţională de către unii comentatori ai gândirii blagiene, aceştia arătând, între altele, că „*tensiunea interioară* este dată de raportul dintre punctul de plecare (fanicul) şi centrul ei dinamic (ideea teorică)", iar „*zarea interioară* este direcţia către care se orientează explicaţia finală sau deznodământul problemei. Ea este direct proporţională cu *tensiunea interioară*: cu cât tensiunea interioară este mai mare («are un pronunţat accent»), cu atât zarea interioară e mai depărtată sau mai largă..."[13]

Între condiţiile de eficienţă ale reflecţiei filosofice, Lucian Blaga aşază şi căutarea unei metode şi, recapitulând un întreg evantai de sisteme metafizice care au exersat „jocul autoîntemeierii", depistează că acestea s-au configurat „sub arcul antagonist a două extreme: s-a crezut, pe de o parte, că o mai sigură întemeiere se poate efectua numai printr-un *purism metodologic*, şi s-a crezut, pe de altă parte, că o certă întemeiere e garantată numai printr-o *expansiune metodologică*..."[14] Între cei care au preferat *purismul metodologic* s-au situat: Parmenide (prin postularea unei echivalenţe între „logic" şi „existenţă"), Zenon

[11] *Ibidem,* p. 57
[12] *Ibidem*, pp. 67-68
[13] F. Diaconu, M. Diaconu – *Dicţionar de termeni filosofici ai lui Lucian Blaga,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2000, p. 230
[14] Lucian Blaga – *Despre conştiinţa filosofică*, ediţia citată, p. 73

BDD-A28188 © 2018 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:36 UTC)

(prin gândirea mişcării în forma ei contradictorie, din care rezultă că mişcarea nu există), Bergson (filtrând existenţa prin metoda sa intuitivă, ajunge la concluzia că ceea ce există constituie numai „durată", „act", „mişcare", „devenire"), Hegel (prin metoda sa dialectică cu funcţie triadică: teză-antiteză-sinteză). În schimb, *expansiunea metodologică* este identificată de Blaga în împletirea dialecticii cu metoda intuitiv-vizionară, în lumea ideilor lui Platon, şi, apoi (tot aceasta), este identică cu metoda matematică-geometrică, cu cea empirică şi cu metoda mitică, pentru ca forma ei de maximă expansiune să o pună în seama lui Plotin, cel care „admite încă o regiune, şi mai înaltă decât a Ideilor, aceea a Unicului, a nucleului supra-categorial, originar, din care emană cascada celorlalte existenţe şi cvasi-existenţe."[15] Dincoace de Plotin, metafizicile scolastice se structurează (începând cu Toma de Aquino) pe metodologii extrem de variate.

Dimensiunile spirituale ale ideilor sunt şi ele încadrabile, în viziunea filosofului român, în trei posibilităţi: *înalte, adânci* şi *plate*. Primei dimensiuni – i-ar corespunde gândirea lui Platon şi viziunea lui Plotin, celei de-a doua – sistemul de gândire ale Vedantei şi cel al lui Fichte; monadologia lui Leibniz fiind şi „înaltă" şi „adâncă". Comparativ cu orice viziune filosofică care tinde spre o „plenitudine dimensională", conceptele bazate şi articulate pe scientism, se vor dovedi, cel mai frecvent, a fi „plate."[16]

În discuţia *despre scientism* filosoful explică şi modul în care trebuie înţeles acest termen, el reprezentând şi „o anomalie a spiritului ştiinţific", care „ia fiinţă în general prin aceea că... devine ofensiv dincolo de limitele sale fireşti", iar „filozofemele în care se complace un fizician sunt cel mai adesea produse ale «scientismului»." Dar sunt şi alte elemente, uneori mai greu de depistat, deoarece sunt „camuflate"; între aceste elemente complementare se situează şi *miticul* şi *magicul*, care pot intra în structura unor filosofii şi se pot institui în *prezenţe.*[17] Între exemplele adecvate unei explicaţii convingătoare acestor *prezenţe,* filosoful situează atributul substanţei divine din metafizica lui Spinoza (care stipulează „Dumnezeu sau Natura"), susţinând că „mai învederat şi mai semnificativ decât magicul, participă miticul la clădirea sistemului spinozian."[18] Iar aceste „ingrediente" participă şi la configurarea sistemului de gândire al lui Leibniz, dar şi la alcătuirea (adesea) celor mai raţionaliste sisteme de gândire, aşa cum este cel al lui Hegel, bunăoară.

Accentul transcendental constituie pentru orice structură de gândire filosofică, scrie Blaga, „un punct arhimedic (...) în jurul căruia se vor desfăşura toate presupunerile, ipotezele, bănuielile, tatonările, convingerile, îndoielile şi presimţirile gânditorului"[19] iar, apoi, el identifică şi descrie cu acribie specificul acestor „puncte fixe" ale fiecărui sistem de gândire care contează şi s-a impus în decursul istoriei filosofiei, arătând rolul lor hotărâtor „pentru fizionomia şi structura" respectivă de gândire. Nu departe de aceste considerente sunt aprecierile filosofului român legate de *motivele filosofice,* prin care este „prinsă" şi „înmlădiată" frecvent „o idee sau un ansamblu de idei, ce se repetă cu variaţii ad-hoc în

[15] *Ibidem,* p. 80
[16] *Ibidem,* p. 93
[17] *Ibidem,* pp. 95-96
[18] *Ibidem,* p. 107
[19] *Ibidem,* p. 117

BDD-A28188 © 2018 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:36 UTC)

mai multe sisteme filosofice." Acestea pot fi mai abstracte sau mai concrete, mai simple sau mai complexe – un motiv filosofic abstract (şi simplu ca manifestare) fiind *ideea devenirii*, din filosofia lui Heraclit sau a lui Hegel, iar unul concret (cu manifestări complexe) este dictonul *ego sum cogitans*, prezent şi în gândirea lui Sf. Augustin şi în cea a lui Descartes, dar şi la Kant şi Fichte. Gândirea filosofică se împlineşte în diverse *moduri* de evoluţie a ideilor: fie ca modalitate sistemică, fie prin afirmarea acestora în gânduri transcrise fragmentar sau într-un mod chiar mai abrupt, aforistic. Preferinţa pentru un mod sau altul de exprimare a ideilor filosofice aparţine, de regulă, gânditorului, dar şi epocii în care acesta trăieşte, regretul lui Lucian Blaga fiind că: „În ultimul timp, sub influenţa lui Kirkegaard s-au înmulţit glasurile cari condamnă tendinţa gândirii spre «sistem». S-a văzut, credem, destul de lămurit că nici noi nu pledăm neapărat şi nici tocmai cu fanatism pentru gândirea sistematică. Mărturisim tot atâta înţelegere pentru gândirea aforistică sau de aspect. Nu înţelegem însă sfiala categorică a unor gânditori de ultim ceas faţă de «sisteme», pentru motivul, intenabil în esenţă, că sistemul ar scleroza gândirea."[20]

Eficienţa ştiinţifică şi eficienţa filosofică, ambele analizate prin prisma utilităţii lor practice, îi dă alte prilejuri de reflecţie filosofului, acesta constatând că dacă „ştiinţa înregistrează succese pe linia civilizaţiei", în schimb, „filosofia înregistrează succese pe linia culturii."[21] Mai departe, referindu-se la prefacerile social-politice contemporane, Lucian Blaga subliniază, nu fără oarecare gravitate, că „dialectica hegeliană şi-a dovedit eficienţa, precum se ştie, între altele şi prin consecinţele ei cu totul neprevăzute de autor, căci în bună parte sub sugestia ei şi-a construit un Marx filosofia dialecticii materialiste", care explică şi „fenomenul istoric românesc", ce nu ar fi luat aşa „dimensiuni uriaşe" fără „substratul filosofic al dialecticii marxiste."[22]

Pledoaria lui Blaga pentru varietatea formelor de manifestare ale „filosofiei stilistice" se bazează pe o serie de sondaje edificatoare în „cele mai ample semnificaţii configurative", care reflectă veridic „cuceririle cele mai pozitive ale filosofiei culturii şi ale filosofiei istoriei."[23] Această pledoarie înseamnă însă şi o extensie a conceptului de fenomen stilistic dincolo de hotarele sensului lui comun, rezumat de regulă la artă, aceasta chiar dacă „o seamă de autori prestigioşi, mai ales de la romantici încoace", s-au simţit tentaţi să echivaleze filosofia cu arta."[24] Dar cu toate aceste apropieri, există mijloace care fac diferenţa între profesioniştii celor două domenii: în timp ce artistul operează „cu mijloace ce ţin exclusiv de intuiţie şi de sensibilitate", filosoful „lucrează într-un material de concepte şi de viziuni de supremă abstracţie."[25]

În studiul său introductiv la sistem, Lucian Blaga mai consemnează că înţelesul profund al conştiinţei filosofice este „o stare posibilă, mai complexă a conştiinţei", prin care aceasta „prinde ştire de sine" şi, analizată sub atâtea raporturi şi aspecte corelative,

[20] *Ibidem,* p. 142
[21] *Ibidem*
[22] *Ibidem,* pp. 150-151
[23] *Ibidem,* p. 152
[24] *Ibidem,* p. 164
[25] *Ibidem,* p. 171

BDD-A28188 © 2018 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:36 UTC)

este „ea însăşi filosofie, dar o filosofie în continuă prefacere, niciodată încheiată, ca un pretins «canon», ce ar trebui doar să ia act de sine."[26]

În loc de concluzii

În final ne rămâne să constatăm că în cuprinsul primului volum al sistemului său de gândire – *Despre conştiinţa filosofică* – Lucian Blaga analizează modul cum s-au configurat, de-a lungul vremii, cele mai originale viziuni filosofice, insistând îndeosebi asupra celor care au săltat reflecţia dincolo de limitele constrângătoare ale „simţului comun", aceasta petrecându-se fie graţie adoptării de către filosofi a unui „purism metodologic", fie datorită unei „expansiuni metodologice." Apoi, în momentul în care aceste opţiuni au devenit operaţionale, gânditorul arată că se poate discuta şi despre modul în care poate fi „pusă" o problemă ştiinţifică sau cum poate fi rezolvată o problemă filosofică. Dar preocupările lui analitice se îndreaptă atât spre dimensiunile spirituale ale ideilor (înalte, adânci şi plate), cât şi spre alte nuanţe ale gândirii omeneşti, aşa cum sunt: scientismul, miticul şi magicul, accentul transcendental, motivele filosofice – pentru a-şi încheia demersul critic cu sensul profund al conştiinţei filosofice, care nu doar dobândeşte „ştire de sine", dar devine ea însăşi o filosofie, în continuă metamorfozare şi înnoire, atât prin corelări şi raportări aspectuale, cât şi, mai ales, prin autoreflecţie.

Bibliografie

Lucian Blaga, *Despre conştiinţa filosofică*, ediţie îngrijită de Dorli Blaga şi Ion Maxim, cu un studiu introductiv de Henri Wald, Editura Facla, Timişoara, 1974
Lucian Blaga, *Eonul dogmatic,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1993
Lucian Blaga, *Cunoaşterea luciferică,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1993
Lucian Blaga, *Cenzura transcendentă,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1993
Lucian Blaga, *Experimentul şi spiritul matematic,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1998
Dorli Blaga, *Tatăl meu, Lucian Blaga*, Editura Apostrof, Cluj-Napoca, 2004
F. Diaconu, M. Diaconu, *Dicţionar de termeni filosofici ai lui Lucian Blaga,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2000

[26] *Ibidem,* pp.172-173

BDD-A28188 © 2018 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:36 UTC)